

*Sylvia Jaskuła*

Państwowa Wyższa Szkoła Informatyki i Przedsiębiorczości w Łomży

## Wirtualna transformacja międzykulturowych kompetencji komunikacyjnych. O przemianach w pedagogice komunikacji

### Streszczenie

Współczesny świat kulturowej obecności człowieka, poszerzony o wymiar wirtualny, staje się coraz bardziej wielokulturowy. Charakteryzując się wzrastającą mobilnością kultur przy jednoczesnym nakładaniu się na siebie odmiennych wzorów kultury, coraz bardziej „wymusza” rozwój nowych kompetencji komunikacyjnych, pozwalających przejść od wielokulturowości do międzykulturowości. Innowacyjność tych kompetencji wykracza poza umiejętność uczenia się standardów kolejnej spotykanej kultury w celu głębszego jej rozumienia, przystosowania się i unikania antagonizmów. Pociąga to za sobą potrzebę przemiany w pedagogice komunikacji, która uwzględni dynamikę dzisiejszej przestrzeni kultury oraz nowego rodzaju obecności człowieka generującej transgresyjny model ludzkiej aktywności. Tym samym weźmie pod uwagę wyzwania rozwoju zdolności użytkowników przestrzeni wirtualnej do systematycznego i świadomego przebudowywania kompetencji już zdobytych, odchodząc tym samym od modelu adaptacyjnego w kierunku kompetencji rozumianych procesualnie, gdzie uznaje się transgresyjny potencjał podmiotu.

**Słowa kluczowe:** międzykulturowe kompetencje komunikacyjne, transgresyjny model kompetencji, strukturalny model kompetencji, procesy komunikacyjne, kultura informacyjna, pedagogika komunikacji

### Wstęp

Obecnie jesteśmy świadkami Trzeciej Rewolucji Przemysłowej (TRP)<sup>1</sup> spowodowanej upowszechnieniem się na niespotykaną dotąd skalę technologii informacyjno-komunikacyjnej. Potwierdza ona i jednocześnie określa kierunki ewolucji, w szczególności sposób przeobrażającej, ale również tworzącej współczesną kulturę. Badanie przemian następujących pod wpływem rozwoju techniki wymaga nowej antropologii, a sam proces poznawania i próby ich scharakteryzowania wymaga redefinicji wielu pojęć. Potrzeba ta wynika nie tylko z procesów globalizacji, ale wzmocniana jest procesami wirtualizacji współczesnej przestrzeni obecności człowieka, gdzie odniesienia terytorialne jeszcze silniej tracą swoje klasyczne znaczenie. Zmiana

<sup>1</sup> Określenie Trzecia Rewolucja Przemysłowa użyto w oficjalnych dokumentach Unii Europejskiej 2007 r., a w 2011 także ONZ (UNIDO).

istoty pojęć miejsca, odległości czy granic w przestrzeni wirtualnej w stosunku do realnej, implikuje potrzebę modyfikacji przede wszystkim tych określeń, które w swojej istocie odwołują się do konwencjonalnych parametrów fizycznych. Współczesna kultura coraz szerzej przepływa w sieciach i z pewnością jest bardziej ulotna i mniej „fizyczna” niż ta w „Galaktyce Gutenberga”. Pozostawia ona po sobie ślady, które mają charakter bardziej symboliczny niż materialny. Jej powstawanie jest efektem działania społecznego i interakcji zachodzących pomiędzy użytkownikami przestrzeni wirtualnej, wyrażających się różnymi formami rozszerzającej się komunikacji. O tym, że nowe technologie poszerzają sferę działania komunikacyjnego pisał Jürgen Habermas (1999, 2002) w czasach, kiedy Internetu w dzisiejszym rozumieniu jeszcze nie było. Według niego naturalna skłonność człowieka do wzajemności, znalazła swoje odzwierciedlenie również w kulturze kształtowanej w przestrzeni wirtualnej. Twórca teorii działania komunikacyjnego tę nową wspólnotę komunikacyjną określa jako postać inteligencji kolektywnej, której intersubiektywność prowadzi do wzajemnego porozumienia bez przymusu.

Z drugiej strony społeczeństwo korzystające z technologii wcale nie musi mieć charakteru sztucznie ujednoczonego, szczególnie w warunkach odmienności kulturowych. Współczesną przestrzeń obecności człowieka poszerzoną o wymiar wirtualny charakteryzuje wielokulturowość. Nakładanie się na siebie odmiennych wzorów kultury, systemów wartości i wzrastająca mobilność kultur wymusza rozwój nowych kompetencji. Ich innowacyjność wykracza poza umiejętność uczenia się standardów kolejnej spotykanej przez nas kultury w celu głębszego jej rozumienia, przystosowania się i unikania konfliktów. Dzisiejsza przestrzeń obecności człowieka generuje transgresyjny model ludzkiej aktywności, charakteryzujący się zdolnością do systematycznego i świadomego przebudowywania kompetencji już zdobytych, odchodząc tym samym od modelu adaptacyjnego w kierunku kompetencji rozumianych procesualnie, gdzie uznaje się transgresyjny potencjał podmiotu.

Nie tylko kryzys zbyt statycznie i przystosowawczo zorientowanych teorii kompetencji międzykulturowych, ale nade wszystko wyzwania coraz bardziej współzależnych, powiązanych i przenikających się procesów oraz rzeczywistości społecznych stał się przyczyną koniecznego zwrotu w rozumieniu istoty problemu. Stąd też przejście, jakie odnotowujemy w koncepcji i praktyce pedagogicznej wielu instytucji edukacji i kultury, od koncepcji wielokulturowości do perspektywy międzykulturowej, nie jest ani lekceważeniem każdej z zaangażowanych kultur, ani też teorią destrukcyjnej pustki jaka charakteryzować ma hybrydalny obszar „między” konwencjonalnymi i ustabilizowanymi systemami wartości, treści i identyfikacji. Rodzi to potrzebę nowego spojrzenia na pedagogikę komunikacji, która uwzględnić będzie dynamikę potrzeb dzisiejszego człowieka. Niestatyczny model działania człowieka, który generowany jest głównie poprzez jego obecność w dwubiegunowym świecie łączącym wymiary realne i wirtualne, wymaga edukacji do nowych kompetencji komunikacyjnych, coraz częściej międzykulturowych, a nie tylko wielokulturowych, które przenoszą się także w świat rzeczywistości wirtualnej.

## **Potrzeba transformacji w wirtualności**

Współcześnie jesteśmy świadkami coraz dynamiczniejszego przenoszenia wielorakich komponentów ze świata realnego do nowego obszaru bytu człowieka. Przestrzeń wirtualna jest coraz szerzej i szybciej zagospodarowywana, w tempie w jakim dotychczas w całej historii ludzkości nigdy nie udało się zrealizować. Prawdopodobnie ten właśnie impet przeobrażeń staje się główną przyczyną niedoścignięcia rzeczywistości „realnej” za zmianami, wyzwaniem, ale i potrzebami człowieka w przestrzeni wirtualnej (Jaskuła 2012b). Dotychczasowe doświadczenia pokazują, iż nowo wygenerowany obszar jest zaniedbywany i rzadko obejmowany działaniami, szczególnie pedagogicznymi, mającymi na celu wprowadzenie wychowawczej celowości, socjalizacyjnego ładu i systematyczności. Ponadto, wiele różnych aspektów tej nowej rzeczywistości zachowuje swój niezwykle zmienny, niedookreślony i „płynny” charakter, trudno uchwytne w konceptualnej, metodycznej analizie. Trudności te z pewnością owocować będą już w najbliższej przyszłości wieloma innowacjami teoretycznymi, jak również praktycznymi, które wymuszać będzie sama rzeczywistość, obligując jednocześnie do napisania nowych słowników w dziedzinie wielu nauk, przełamując klasyczne sposoby definiowania przestrzeni, kultury, oraz równie klasycznie rozumianej komunikacji.

Zmiany dokonujące się we współczesnym świecie stają się coraz bardziej gwałtowne i nieregularne, w dużym stopniu nieprzewidywalne, nie posiadają już tradycyjnych cech stopniowości i ewolucyjności. Dzisiejszemu człowiekowi coraz trudniej żyć w otoczeniu procesów nieciągłych, cechujących się przerywalnością, chwilowością, tymczasowością, przejściowością i ulotnością. Przejście od zmian płynnych, ewolucyjnych, często przewidywalnych – do burzliwych, nieobliczalnych, to wymóg wciąż następujących zwrotów w myśleniu i działaniu. Wymaga to coraz większej elastyczności postaw, myślenia, ale także różnego typu kompetencji, które są podstawą dokonywanych zmian. Kompetencje komunikacyjne, a obecnie już informacyjno-komunikacyjne, które są podstawą uczestniczenia we współczesnej przestrzeni obecności człowieka, ulegają w procesach wirtualizacji znacznym transformacjom zmieniając się z odtwórczych, które nastawione były na reprodukcję, a więc trwanie przyjętych wzorów w postaci ich stabilnych konfiguracji, na konfiguracyjne kompetencje synergetycznego uniwersum kultury masowej o znacznym poziomie zróżnicowania, eklektyzmu i płynności znaczeń (Jaskuła 2013b). Wirtualizacja współczesnej przestrzeni pozbawia poczucia „esencjalności” na rzecz symbolicznego oznakowania, symbolicznego współwystępowania we wszechobecnych procesach dyskursu jako swoistej „gry” i sztuki komponowania doraźnych, często abstrakcyjnych i wymiennych znaczeń. Wirtualne symulakry znaczeń zastępują ich realne odniesienia, a gry emocjonalne zastępują autentyczne przeżywanie wartości. Znaczenia znaczeń wypierają fundamentalne struktury tożsamości wkomponowane w praktyki oznaczania, przekazu, kodowania, transtekstualności pozbawionych rozpoznawalnych granic odniesienia.

Kumulacja zmian w infrastrukturze kulturowej współczesnych społeczeństw i towarzysząca im nieadekwatność wielu klasycznych kategorii opisu kulturowego przyspieszyła starzenie się, a w związku z tym konieczność przebudowy i modyfikacji rozumienia wielu idei, koncepcji i pojęć. Duża część doświadczeń i zdobytej, w czasach względnej stabilności systemów wiedzy, traci lub radykalnie przeobraża swoje znaczenie. Coraz trudniej jest też opisać, posługując się dotychczasowymi pojęciami, przemiany, których istotę intuicyjnie rozumiemy, ale brak nam zasobów definicyjnych i pojęciowych do oddania ich natury. Stąd też wiele pojęć, którymi posługujemy się w sposób często rutynowy wymaga redefinicji, ponownego określenia ich znaczenia w odniesieniu do współczesnych uwarunkowań. Dotyczy to również samej komunikacji, która wraz z pojawieniem się nowych mediów, wykorzystuje technospołeczne środki komunikowania. W praktyce komunikowania narzędzia technologiczne i komunikujące się podmioty nie mogą nie wchodzić w relacje.

Współczesna przestrzeń obecności człowieka rozszerzona o wymiar wirtualny, wymykając się opisowi w kategoriach fizycznej odległości jej nośników, staje się częścią dynamicznych i w istotny sposób „odcieleśnionych” procesów komunikacji. Metaforyka tej przestrzeni łamie potoczność jej rozumienia, bowiem nie sposób ująć ją parametrycznie, posługując się wyłącznie kategoriami fizycznymi. W wirtualnej przestrzeni człowiek jest zawieszony pomiędzy tym co realne, a tym co wirtualne, ale co stanowić zaczyna nowy rodzaj rzeczywistości o bardzo silnym wpływie na wiele obszarów jego najzupełniej realnego życia (Jaskuła 2011). Następuje tu reinterpretacja i swoiste rekodowanie funkcji i znaczenia sfery fizycznej w społeczną i kulturową rzeczywistość człowieka. Coraz częściej staje się ona bowiem pewnym zespołem informacji wkomponowanej w struktury sieciowe, o nie do końca jeszcze zapoznanych i zmieniających się relacjach pomiędzy różnymi „rodzajami” rzeczywistości. Świat łączący elementy realne, w znaczeniu klasycznego postrzegania rzeczywistości, i wirtualne, które z pewnością nie można nazwać „nierealnymi”, kształtowany jest przez świadomą działalność człowieka, mającą wymiar symboliczny a zarazem głęboko angażującą wszystkie pokłady osobowości, emocji i wartości. Powstaje w ten sposób nowy rodzaj doświadczeń kulturowych i edukacyjnych wpisujący się w obszar istniejących, ale i powstających dopiero zasobów i struktur kształcenia (Batorski i in. 2006). To one ze względu na postępujące procesy dywersyfikacji kulturowej wywoływane procesami globalizacji, przemieszczeń i deterytorializacji wzorców kulturowych narażone są najbardziej na synkretyzm nowych form rzeczywistości i transgresję swoich granic. Procesy te nie oznaczają ich zaniku, wręcz przeciwnie, zderzenie i nagromadzenie wielu kultur w tej samej przestrzeni interakcji powoduje odkrywanie ich „wartości rdzennych”, które wkomponowane były w głębokie struktury wspólnotowe i komunikacyjne. Z drugiej strony wartości te nie mogą pozostać w istniejących do tej pory konfiguracjach wyznaczających stabilne wzory zależności, kanały przepływu i interakcji, muszą wejść w nowe obszary synergii, zmieniając same zasady interakcji. Procesy wirtualizacji są nowym instrumentem, ale i środowiskiem tej synergii nie bez znaczenia dla zaangażowanych

w nie treści, sposobu ich odczytywania oraz miejsca w strukturze tożsamości. Medializacja kultury zrywa jednocześnie z zasadą liniowości, kumulatywności i planowości jej rozwoju zgodnie z istniejącymi do tej pory trendami. Dokonująca się transformująca kultury sięga nowych zasobów współczesnej przestrzeni obecności człowieka, która wymaga nie tylko poznania i zrozumienia, ale również wykorzystania w różnych wymiarach.

### **Nowe rozumienie międzykulturowych kompetencji komunikacyjnych**

Informacja towarzyszy ludzkości od zarania dziejów, ale to współczesny rozwój społeczeństwa informacyjnego i związany z nim postęp technologiczny znacznie powiększył obszar i znaczenie kultury informacyjnej oraz jej rolę w kształtowaniu nowego typu kompetencji międzykulturowych jako jednej z kluczowych kompetencji w warunkach gwałtownego rozwoju cywilizacji technicznej. Wzrost roli i istotności informacji łączy się z powstaniem nowej rzeczywistości społecznej generowanej przez nową przestrzeń informacyjną i związaną z nią ściśle przestrzeń kulturową współczesnej cywilizacji medialnej. Jak nigdy dotąd w długiej i różnorodnej historii ludzkości, podlega ona obecnie wielu procesom transgresji, a więc wykraczaniu poza granice tego, co człowiek dotychczas osiągnął, zagospodarował czy też w inny sposób włączył w zakres swojej aktywności. Obszary te także ulegają istotnemu poszerzeniu. Dzieje się tak przede wszystkim na skutek wspomnianego już postępu technicznego i technologicznego, ale również w wyniku rozwoju symbolicznej wyobraźni i aktywności człowieka, wychodzącej poza „myśli uwięzione”, dotychczasowe wzory interakcji społecznych czy komunikacji. Wiąże się to z zapotrzebowaniem na nowe umiejętności i typy „kompetencji”, szczególnie te, które łączą się ze zdolnością wykorzystania strategicznych zasobów nowych form cywilizacji, tj. informacyjnych, ale także niezbędnych do ich użytkowania, przetwarzania i przekazywania umiejętności komunikacyjnych (Dijk 2006; Hargie i in. 1999; Chemers i in. 1993; Batorski i in. 2006). Związek ten sprawił, że coraz częściej używa się łącznego określenia „kompetencje informacyjno-komunikacyjne”, ponieważ sama informacja stała się w dzisiejszych czasach bardziej mobilna, błyskawicznie wchodzi w systemy przekazu i interpretacji, staje się elementem niezwykle dynamicznego obiegu w coraz bardziej poszerzającej się przestrzeni.

Kompetencje informacyjno-komunikacyjnych nie należy rozumieć wyłącznie jako umiejętności jednostronnego przekazu informacji. Wynika to z samej istoty procesów komunikacyjnych. Komunikacja, do czego odwołuje etymologia łacińskiego pojęcia: *communico, communicare* – to dzielenie się, udział w czymś, a więc coś więcej niż przekaz. To nawet więcej niż sama wymiana informacji pomiędzy odbiorcą i nadawcą, to interakcja, gdzie pojawia się element zrozumienia, bez którego nie ma wspomnianego współdzielenia czy współudziału. Należy też dostrzegać różnice pomiędzy kompetencjami komunikacyjnymi o charakterze wielokulturowym a międzykulturowym.

Wielokulturowość to zjawisko współwystępowania różnych kultur i grup narodowych, etnicznych i religijnych korzystających z tej samej przestrzeni o różnym poziomie i charakterze interakcji. Z faktu wielokulturowości nie wynika jeszcze skala wzajemnego zainteresowania oraz typ łączących je relacji. Wielokulturowość jest sytuacją, która generować może różne postawy od wrogości do synergii, od izolacji do współdziałania o różnym poziomie świadomości.

Międzykulturowość to zjawisko występowania różnych kultur i grup narodowych, etnicznych, religijnych, które korzystając z tej samej przestrzeni wchodzi z sobą w otwarte i trwałe interakcje, czasami wymianę i dzielenie się obustronnie przenikającym się zasobem treści, wartości i norm<sup>2</sup>.

Tym samym wielokulturową kompetencją komunikacyjną a międzykulturową kompetencją komunikacyjną różnić będzie poziom i charakter interakcji. W przypadku tej pierwszej umiejętność komunikacji pozostanie na poziomie dostrzegania, a nawet rozumienia różnic semiotycznych, aksjologicznych i funkcjonalnych wymienianych treści, podczas gdy międzykulturowa kompetencja komunikacyjna oznaczać będzie umiejętność wchodzenia w trwałe interakcje zmieniające sam charakter tych umiejętności, ich zakres i rodzaj efektów, łącznie z możliwością odnalezienia zasad poszanowania doświadczanej różnorodności.

Współczesny świat trudno już sobie wyobrazić bez mobilności (Urry 2009), jaką stworzyła rzeczywistość wirtualna. Potrzeba, a nawet konieczność swobodnego przepływu danych czy informacji już nikogo nie dziwi. Przesyłanie ich na dowolną odległość, w dowolnym czasie, w dowolne miejsce stało się tak powszechne i oczywiste, że nikt fenomenowi tego nie uważa za coś zadziwiającego, choć jeszcze do niedawna proces ten wymagał wielkiego wysiłku, nowych konceptualizacji i organizacji pracy. Człowiek poruszający się obecnie w rzeczywistości łączącej elementy realne i wirtualne, przebywa w przestrzeni, w której doświadcza ciągłych, niekończących się strumieni zmiennych zdarzeń, a zachodzące w niej procesy stają się istotą powstawania nowych form mobilności o niespotykanej dotąd strukturze, rolach i funkcjach. Przepływy te, lecz także, co może nawet ważniejsze, interakcje stwarzają ludziom w XXI w. nowe możliwości. Nie wystarcza już transmisja informacji wyłącznie w jednym, niezmiennym kierunku. Potrzeby rozwojowe powodują zainteresowanie wielostronną wymianą, dzieleniem się, wzajemnością w przekazie informacji, a więc właśnie możliwościami interaktywnego istnienia informacji w procesach uczenia się, wzajemnych akomodacji, synergii systemowych, kulturowych i mentalnych jako symptomu nowych kryteriów rozwoju. Bez wątplenia rodzą się w ten sposób także nieznane dotąd rodzaje ryzyka, często też zagrożenia, niepewności, a nawet zagubienia.

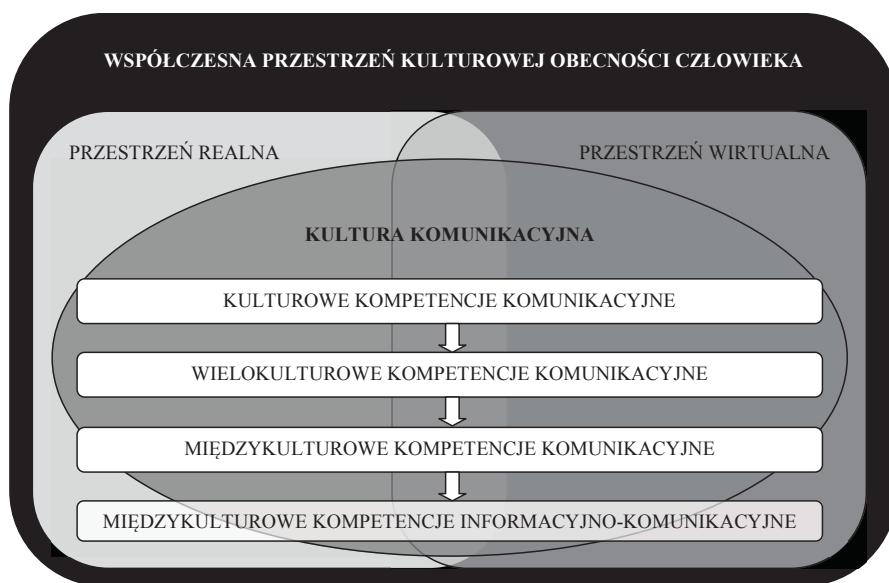
Połączenie elementów klasycznych i wirtualnych w przestrzeni informacyjnej generuje potrzebę ponownego określenia rozumienia i znaczenia kultury informacyjnej, a w związku z tym również bezpośrednio z nią związanych kompetencji informacyjno-komunikacyjnych, których ewolucja w znacznym

---

<sup>2</sup> Por. Grzybowski 2008, s. 22.

stopniu przyczynia się do nowego ujęcia pokrewnych im kompetencji międzykulturowych. Informacja nigdy bowiem nie istnieje poza światem kultury, jest pełna znaczeń, a te z natury rzeczy wykazują wielką zmienność, wchodzą w rozmaite konfiguracje o mniej lub bardziej uspołecznionym zasięgu, są przedmiotem wielu negocjacji i wspomnianych wcześniej interakcji.

Poszerzenie przestrzeni informacyjnej siłą rzeczy musi doprowadzić do ich nakładania się, a więc zetknięcia, a czasami konfliktu w zakresie sposobu interpretacji, dekodowania i zastosowania (immanentna cecha systemów kulturowych), tym samym zaś do tworzenia międzykulturowych relacji. Zauważenie i analiza tego związku jest jednym z ważnych celów realizowanego badania. W praktyce oznacza to demitologizację czysto technokratycznego traktowania zasobów informacyjnych, jako wykających się transformacyjnemu wpływowi kultur i w swoisty sposób kulturowo „neutralnych”. Taki stosunek do informacji jest efektem bardzo ofensywnej praktyki i często agresywnej promocji wiedzy informatycznej, która zawiera wiele kulturowych redukcji. Jakikolwiek jednak jej zastosowanie społeczne natychmiast ujawnia istnienie szeroko pojętej kultury informacyjnej. To ona sprawia, że informacje stają się czymś więcej niż bodźcami i sygnałami, i są nie tylko impulsem o fizycznej charakterystyce, lecz również nośnikiem znaczeń, komponentem obdarzonych sensem struktur i procesów, stają się elementem ludzkiego doświadczenia – zarówno indywidualnego, jak i społecznego – i nabierają właściwych wartości. Wcielone w praktykę działania społeczne zyskują nowe funkcje i potencjał. Wszystkie te procesy przenoszą się sferę relacji międzykulturowych modelując stosowne rodzaje kompetencji.



**Rys. 1.** Zmiana zakresu kompetencji komunikacyjnych

Źródło: opracowanie własne

Dzisiejszego świata wirtualizacji i medializacji kultur nie można rozpatrywać w kategorii nieruchomego stanu; nie jest to sztywny *quasi*-obiekt, lecz ciągły, niekończący się strumień zmiennych zdarzeń. Zachodzące w nim procesy o różnej intensywności i tempie stają się podstawą generowania nowych form mobilności o niespotykanym dotąd nasileniu, a także strukturze, rolach i funkcjach. Jest to świat narastających interakcji, które będą wchodziły w obszar bezpośrednich kompetencji wielu nieprzygotowanych do tego grup, instytucji i osób – poczynając od mobilnych tożsamości, tworzonych często w oderwaniu od własnego „ja” i wolnych od ścisłej zazwyczaj kontroli ego i superego, poprzez mobilne relacje (związki), a na mobilnych i wirtualnych formach istnienia (uczestnictwa) kończąc. To wszystko ma kluczowe znaczenia dla współczesnego rozumienia kompetencji informacyjno-komunikacyjnych, a tym bardziej międzykulturowych kompetencji informacyjno-komunikacyjnych, bowiem w przestrzeni wirtualnej te pierwsze stają się podstawowym warunkiem umiejętnego korzystania z jej zasobów oraz do łączenia elementów wirtualnych z realnymi, te drugie zaś są niezbędne w sytuacji spotkań i interakcji kultur. Dochodzi do nich równie często jak w przestrzeni realnej, a może nawet częściej, choć istota różnic kulturowych jest tu często pomniejszana. Dodatkowo zmieniający się charakter procesów międzykulturowych, realizujący bez ograniczeń ludzkie aspiracje związane z potrzebami wychodzenia poza granice własnej kultury, wymaga jeszcze intensywniejszego, pogłębionego i refleksyjnego kształtowania umiejętności bycia i funkcjonowania na pograniczach kulturowych, intelektualnych, psychicznych, społecznych, politycznych itp.

W analizach międzykulturowych kompetencji informacyjno-komunikacyjnych, szczególnie tych bardziej zaawansowanych, należy rozróżnić kompetencje o charakterze powierzchniowym i głębokim, poprzez odwołanie się do takich właśnie form komunikowania. Tradycja ta zbudowana została w latach sześćdziesiątych przez pionierskie studia Noama Chomsky’ego w obszarze koncepcji gramatyk transformacyjno-generatywistycznych (Chomsky 1982; Piattelli-Palmarini 1979). Skutecznie obaliły one behawioralne paradygmaty pojmowania procesów uczenia się i zbudowały podwaliny twórczego, transgresyjnego rozumienia kompetencji językowych, tak bardzo potrzebne dzisiaj do równie dynamicznego ujęcia tych o charakterze informacyjno-komunikacyjnych, choć już w formie poszerzonej przez twórców kompetencji komunikacyjnych i kulturowych. Transformacyjny komponent kompetencji nabiera szczególnego znaczenia w jej funkcjach transgresyjnych, a więc wtedy, gdy odkrywanie, uczenie się i posługiwanie istniejącymi wzorami kultury, wymaga zasadniczego przebudowania i odnalezienia innej reguły postrzegania, selekcji i konfiguracji ich treści, sposobu ich interpretacji i wartościowania.

### **Kompetencje komunikacyjne od ujęcia behawioralnego do transgresyjnego**

Ewolucja współczesnego społeczeństwa informacyjnego wymusza również przeobrażenia w kompetencjach komunikacyjnych, które zmieniają swój charakter,



przechodząc od statyki do dynamiki, od zamkniętego do otwartego zespołu umiejętności, od budowania ich struktury do uczenia się procesu jej przekształceń. Coraz rzadziej potrzebne jest dzisiaj ujęcie kompetencji komunikacyjnych jako stabilnych struktur, które pozwalają jednostce na dostosowanie własnego działania do warunków wyznaczonych przez zmienne otoczenie. Owa przemiana zmierza w kierunku kompetencji rozumianych procesualnie, gdzie uznaje się transgresyjny potencjał podmiotu, przyjmując, iż generowane przez jednostkę typy działań podatne są na twórczą modyfikację występującą jako konsekwencja dynamicznych zmian otoczenia oraz rozwoju osobowego człowieka.

**Tab. 1.** Zmiana charakteru kompetencji komunikacyjnych

KOMPETENCJE ODTWÓRCZE (STATYCZNE)	KOMPETENCJE TRANSGRESYJNE (DYNAMICZNE)
<p>Uczenie się i praktykowanie istniejących wzorów komunikacji</p> <p>Dostosowanie własnego działania do warunków wyznaczonych przez wymogi istniejącego otoczenia</p>	<p>Uczenie się zmiany istniejących oraz wygenerowanych wzorów komunikacji</p> <p>Aktywizowanie transgresyjnego potencjału podmiotu, przyjmując, iż generowane przez jednostkę typy działań są efektem twórczej modyfikacji i synergii konkretnych wzorów jako konsekwencja dynamicznych zmian otoczenia</p>

Źródło: opracowanie własne

Klasyczne rozumienie kompetencji komunikacyjnych polegało na umiejętności dostosowania się do wzorów kultury, istniejących systemów wartości zachowań. Ale takie podejście zdawało egzamin w sytuacji, w której istniały względnie stabilne wzory. W okresie dynamicznych zmian nie może ona już polegać na dostosowaniu się, lecz na umiejętności rekompozycji i poszukiwania nowych wzorów. Tym samym zmienia się rozumienie kompetencji: ze zdolności dostosowywania na zdolność eksploracji, i staje się ona czymś twórczym. W ten sposób przechodzimy od koncepcji kompetencji ujmowanej strukturalnie i statycznie do kompetencji pojmowanej dynamicznie. Zmiana ta generuje jednak sposób rozumienia ich rozwoju.

Opisane powyżej zmiany wywołane przeobrażeniami współczesnego świata, odcinającego się od statycznego układu, bardzo wolno przekształcających się warunkowań i zbliżającego się do mobilnych, zmiennych struktur wytworzyły również nowy model działania i kompetencji człowieka. Dzisiejsza przestrzeń funkcjonowania generuje transgresyjny model ludzkiej aktywności charakteryzujący się zdolnością do systematycznego i świadomego przebudowywania kompetencji już zdobytych, odchodząc tym samym od modelu adaptacyjnego (Glinka, Jelonek 2010; Brown 1998; Paleczny 2007; Mikułowski-Pomorski 2007). Kompetencje komunikacyjne nie mogą być utożsamiane z raz wyuczonymi i opanowanymi umiejętnościami, których zakres i charakter jest stały.

Tab. 2. Implikacje w rozumieniu rozwoju kompetencji komunikacyjnych

KOMPETENCJE ODTWÓRCZE (STATYCZNE)	KOMPETENCJE TRANSGRESYJNE (DYNAMICZNE)
Rozwój jako wzrost ilościowy przyswojonych wzorów komunikacji	Rozwój jako konfigurowanie i strukturalna kombinacja wzorów i sposobów komunikowania
Motywacja adaptacyjna	Motywacja transgresyjna

Źródło: opracowanie własne

## Pedagogika komunikacji międzykulturowej

Przemiana współczesnej przestrzeni obecności człowieka przypomina bardzo naturalny proces, który nie podlega ocenie. Można jedynie powiedzieć, że jest on przyjemny lub nieprzyjemny, użyteczny bądź nieużyteczny, można a nawet należy starać się uczynić nieużyteczne użytecznym, natomiast bardzo trudno jest w stosunku do takich procesów powiedzieć, że jest dobry lub niedobry, zgodny z zasadami etycznymi bądź też nie. Wobec procesów, które są tak żywiołowe jak proces wirtualizacji przestrzeni obecności człowieka, trudno wyrażać oceny, gdyż są one konsekwencjami rozwoju nauki, techniki i telekomunikacji, ale z drugiej strony należy sobie zdawać sprawę z ich nieodwracalności. Trudno bowiem wyobrazić sobie powrót do sytuacji, w których można będzie ograniczyć zakres konsekwencji i determinant działania ludzkiego do jakiegoś jednego małego, samodzielnego obszaru, bądź nawet do kilku obszarów, bez możliwości korzystania z sieci. Niechć wobec nowej techniki nie zatrzyma jej rozwoju, a niedostateczna edukacja społeczeństwa, zwłaszcza w kontekście akceleracji postępu technologicznego, organizacyjnego oraz globalizacji, skutkuje negatywnymi konsekwencjami w stosunku do wszystkich przemian społeczno-gospodarczych, ale także zatrzymaniem rozwoju indywidualnego nowych, wirtualnych form uspołecznienia i budowania tożsamości kulturowych (Jaskuła 2013a).

Każdy nowy środek komunikacji zmienia kulturę i tym samym dokonują się zmiany kulturowe oraz przemiany naszego spojrzenia na rzeczywistość, a to z kolei powinno wywoływać zmiany w samej edukacji. Bowiem dotychczasowy model oświaty, niezmienny w swojej istocie od setek lat, przestał już spełniać wciąż ewoluujące oczekiwania wszystkich podmiotów procesów edukacyjnych. System – oparty na biernym przyswajaniu nauki, podziale uczniów na grupy wiekowe i narzuceniu jednakowego dla wszystkich programu nauczania – daleki jest od wymogów współczesnego świata, który ulegając heterogenicznym transformacjom, staje się coraz bardziej globalny i dostępny, a jednocześnie, w pewnych swoich wymiarach, zindywidualizowany i introwertyczny.

W nowym wirtualnym wymiarze obecności człowieka nastął czas narastającej nierównowagi, deficytów, uprzedmiotowienia i co za tym idzie ogromnych, niezaspokojonych potrzeb wychowawczych młodego pokolenia. Ten obszar wymaga

takiego samego przewodnictwa, tłumaczenia i wartościowania jak w świecie rzeczywistym. Wygenerowana przez zasoby technologiczne przestrzeń wirtualna jest dla młodych ludzi tak samo istotna i ważna jak przestrzeń realna. Ich prawdziwy świat, w którym żyją, uczą się, spotykają ludzi to połączenie dwóch wymiarów: realnego i wirtualnego, i trudno im jest wyobrazić sobie zredukowaną do jednego wymiaru rzeczywistość. Obecność w tym dwuwymiarowym świecie, tak samo jak w jednowymiarowym, wymaga skutecznego wsparcia dorosłych i wkomponowania umiejętności wirtualnych, w tym międzykulturowych kompetencji informacyjno-komunikacyjnych w całość zjawisk, wartości i wyzwań synergetycznej kultury komunikacyjnej jako poważnej części ich życia. Proces przechodzenia edukacji w wymiary wirtualne jest już nie tylko oczekiwany, ale przede wszystkim konieczny.

Proces kształtowania kulturowej i informacyjnej przestrzeni człowieka w dobie społeczeństwa sieci wymaga nowego podejścia do procesów kształcenia i wychowania. Współcześnie powinny one asymilować możliwości jakie stwarza przestrzeń wirtualna, ale unikać przedmiotowego traktowania jej uczestników poprzez znaczącą depersonalizację i kulturowe wykorzenienie w świecie zunifikowanych procedur.

W uwarunkowaniach nieograniczonej mobilności kultur, świata który pokonuje nieprzekraczalne do tej pory granice, coraz silniej odczuwamy potrzebę edukacji nie tyle wielokulturowej co międzykulturowej, a więc takiej, w której dochodzi do intensywnej interakcji kultur, ich wzajemnego współistnienia, ale i konfliktów, współdziałania, oraz konkurencji. Wyzwaniem wielu nauk oraz systemów edukacji staje się pogłębianie charakteru tych kontaktów na konstruktywnie rozumiejący, z bezrefleksyjnego na krytyczny, z wrogiego na dialogiczny.

Dotychczasowe rozważania naukowców koncentrowały się na edukacji międzykulturowej zachodzącej w tradycyjnej, realnej przestrzeni. Współczesna gidensowska „epoka oszałamiającej zmiany” (Giddens 2007) wprowadzając nowy wirtualny wymiar obecności człowieka, coraz częściej skłania do refleksji nad przebiegiem procesów oddziaływania kultur w wirtualnej przestrzeni, która wymusza także nowe typy kompetencji. Łatwość z jaką uczestnicy Internetu nawiązują kontakty międzykulturowe jest zadziwiająca i można byłoby postawić pytanie czy w ogóle jest tu potrzebna edukacja międzykulturowa, skoro uczestnictwo w różnych kulturach przebiega tu w sposób niewymuszony, a nawet zadziwiająco naturalny.

Współcześnie nie chodzi już tylko o poznanie zwyczajów innych ludzi, i nie tylko o uświadomienie odmienności różnych nacji, ale o umiejętność pokonywania tych różnic, budowania komunikacyjnych mostów pozwalających na kreatywne poszukiwanie zdolności wzajemnego zrozumienia, a następnie porozumienia, a więc obszarów współpracy, empatii i efektywnego uczenia się. W związku z tym edukacji do międzykulturowych kompetencji komunikacyjnych przypada duża rola w pogłębianiu szacunku do „innych” i jednocześnie do siebie, wzajemne poznawanie, kreowanie porozumienia w interakcjach, umacnianie znaczenia różnorodności rozumianej nie tylko jako źródło dysfunkcji, ale i rozwoju, a tym samym kształtowania podstaw

tolerancji i wzajemnego uznania, również w wymiarze wirtualnym. Pedagogika, charakteryzując się złożonością i wielowymiarowością objaśniania świata, nie ogranicza się wyłącznie do poznania rzeczywistości, zawiera w sobie potencjał tej zmiany. Z tych to powodów fundamentalnego wręcz znaczenia nabierają rozwojowe, transgresyjne aspekty kompetencji co najmniej w trzech, dających się wyodrębnić obszarach, które implikują odmienne strategie edukacyjne.

**Tab. 3.** Pedagogiczne implikacje odmiennego ujęcia międzykulturowych kompetencji komunikacyjnych

KOMPETENCJE ODTWÓRCZE (STATYCZNE)	KOMPETENCJE TRANSGRESYJNE (DYNAMICZNE)
PREFEROWANE CECHY OSOBOWOŚCI	
konformizm poznawczy odtwórczość zachowawczość asertywność poszukiwanie stabilności	otwartość poznawcza kreatywność prospektywność empatia odporność na stres
PREFEROWANA METODYKA KSZTAŁCENIA	
kształcenie podające edukacja odtwórcza nauka przez przyswajanie wzorów kształcenie „pogłębiające”	kształcenie aktywizujące edukacja przez projekty nauka przez doświadczanie samokształcenie
PREFEROWANE EFEKTY KSZTAŁCENIA	
umiejętność komunikowania konwencjonalnego	umiejętność komunikowania synergetycznego

Źródło: opracowanie własne

## Zakończenie

Strategia przetrwania w warunkach ustawicznej zmiany wymaga, więc czegoś więcej niż mogliśmy do tej pory przypuszczać. Nawet ona, nie mówiąc już o strategii rozwoju, musi coraz częściej odwoływać się do kompetencji osvajania filozofii zmiany, uczenia się szukania – a nie powielania, moderowania – a nie perswadowania, liderowania – a nie kontrolowania, odkrywania – a nie egzekwowania. Rodzi to oczywiście wiele nowych i niełatwych pytań o konieczne źródła tak niecodziennych umiejętności, ich zasoby oraz praktyczne sposoby wdrażania. Proces ten generuje potrzebę odmiennego spojrzenia w nowych warunkach na funkcje i cele pedagogiki komunikacji międzykulturowej. We współczesnej przestrzeni obecności człowieka łączącej zasoby realne i wirtualne istnieje coraz silniejsza potrzeba kształtowania nowego modelu pedagogiki komunikacji w tym międzykulturowej, będącej komponentem pedagogiki procesów wirtualizacji, która otworzy i przygotuje uczestników obu przestrzeni na pojawiające się możliwości i uchroni przed patologiami. Nowy model pedagogiki komunikacji międzykulturowej, uwzględniając narastające tempo zmian zjawisk oraz procesów w obszarze cywilizacji medialnej, przede wszystkim

powinien uwzględnić potrzebę redefinicji dzisiejszego pojęcia kompetencji, która prowadzić powinna w konsekwencji do powtórnej próby jego określenia w nowych warunkach zachodzących przemian. Jeszcze istotniejszym problemem jest redefinicja międzykulturowych kompetencji komunikacyjnych, które odnoszą się do potrzeb coraz bardziej odległych i zróżnicowanych kulturowo ludzi, stykających się w szybko rozrastających się sieciach. Proces edukacji do międzykulturowych kompetencji komunikacyjnych, które przekraczają obecnie bariery stabilności, trwałości i przewidywalności, powinien przekroczyć granice klasycznego ich rozumienia. W okresie dynamicznych zmian kompetencje te nie mogą polegać na strategiach adaptacji, na umiejętności dostosowania się do wzorów kultury, istniejących systemów wartości zachowań lecz na umiejętności rekompozycji i poszukiwania nowych wzorów. Tym samym przechodząc od statycznej do dynamicznej koncepcji międzykulturowych kompetencji komunikacyjnych.

## Bibliografia

### Monografie

- Barney D. (2004). *Spółczesność sieci*. Warszawa: Sic!
- Bauman Z. (2007). *Płynne życie*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Brown A. (1998). *Organizational Culture*. London: Pitman Publishing.
- Castells M. (2003). *Galaktyka Internetu: Refleksje nad Internetem, biznesem i społeczeństwem*. Poznań: Dom Wydawniczy Rebis.
- Castells M. (2007). *Spółczesność sieci*. Warszawa: PWN.
- Castells M. (2009). *Siła tożsamości*. Warszawa: PWN.
- Castells M. (2013). *Władza komunikacji*. Warszawa: PWN.
- Chomsky N. (1982). *Zagadnienia teorii składni*. Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum.
- van Dijk J. (2006). *The Network Society*. London: Sage Publ.
- Drucker P. (1992). *The Age of Discontinuity. Guidelines to Our Changing Society*. New Brunswick: Transaction Publishing.
- Giddens A. (2007). *Nowoczesność i tożsamość. Ja i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Warszawa: PWN.
- Grzybowski P. (2008). *Edukacja międzykulturowa*. Kraków: Wydawnictwo Impuls.
- Habermas J. (1999). *Teoria działania komunikacyjnego. Racjonalność działania a racjonalność społeczna*, t. 1. Warszawa: PWN.
- Habermas J. (2002). *Teoria działania komunikacyjnego. Przyczynek do krytyki rozumu funkcjonalnego*, t. 2. Warszawa: PWN.
- Hargie O., Saunders Ch., Dickson D. (1999). *Social Skills in Interpersonal Communicatio*. New York: Routledge.
- Heidegger M. (2004). *Bycie i czas*. Warszawa: PWN.
- Hołyst B. (2013). *Zagrożenia ładu społecznego*. Warszawa: PWN.
- Luhmann N. (2000). *Art as a Social System*. Stanford: Stanford University Press.

- May Ch. (2002). *The Information Society. A Sceptical View*. Cambridge: Polity Press.
- McLuhan M., Fiore Q. (1968). *War and Peace in the Global Village*. New York: Bantam.
- Mikułowski-Pomorski J. (2007). *Jak narody porozumiewają się ze sobą w komunikacji międzykulturowej i komunikowaniu medialnym*. Kraków: Universitas.
- Mitchell W. (1995). *City of Bits: Space, Place and the Infobahn*. Cambridge: MIT Press.
- Mitchell W. (1999). *E-topia: Urban Life, Jim – But Not as We Know It*. Cambridge: MIT Press.
- Pagels H. (1985). *Perfect Symmetry. The Search for the Beginning of Time*. New York: Times and Hardcover.
- Palczyński T. (2007). *Interpersonalne stosunki międzykulturowe*. Kraków: Wydawnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Rheingold H. (1993). *The Virtual Communities*. MA: Addison-Wesley.
- Turkle S. (1995). *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet*. New York: Copyright by Sherry Turkle.
- Urry J. (2009). *Socjologia mobilności*. Warszawa: PWN.

### Prace pod redakcją

- Batorski D., Marody M., Nowak A. (red.) (2006). *Społeczna przestrzeń Internetu*. Warszawa: Wydawnictwo SWPS Academica.
- Chemers M.M., Ayman R. (red.) (1993). *Leadership Theory and Research. Perspectives and Directions*. London, New York: Academic Press, Inc.
- Glinka B., Jelonek A. (red.) (2010). *Zarządzanie międzykulturowe*. Kraków: Wydawnictwa Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Jones S.G. (red.) (1998). *Cybersociety 2.0: Cyberspace, Revisiting Computer-Mediated Communication and Community*. New York.
- Piattelli-Palmarini M. (red.) (1979). *Language and Learning. Debate between Jan Piaget and Noam Chomsky*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

### Artykuły w pracy zbiorowej

- Baudrillard J. (1998) *Precesja symulaków*. W: R. Nycz (red.), *Postmodernizm. Antologia przykłądów*. Kraków: Wydawnictwo Baran i Suszczyński.
- Goban-Klas T. (2004). *Ontologia Internetu*. W: L.H. Haber (red.), *Społeczeństwo informacyjne. Wizja czy rzeczywistość?* Kraków: Uczelniane Wydawnictwo Naukowo-Dydaktyczne AGH.
- Jaskuła S. (2011). *Intercultural space. Contemporary challenges and perspectives*. W: S. Abudayeh, K. Bojko (red.), *Poland – Jordan – European Union: Future Aspects*. Amman, Jordan.
- Jaskuła S. (2013 a). *Tożsamość a piąty wymiar w przestrzeni międzykulturowej*. W: L. Dyczewski (red.), *Tożsamość w wielokulturowym kontekście*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- de Kerckhove D. (2009). *Przeciw architekturze (architektura inteligencji)*. W: A. Maj, M. Derdy-Nowakowski (red.), *Kody McLuhana*. Katowice: Wydawnictwo Naukowe ExMachina.
- Pankowska K. (2008). *Rzeczywistość zapośredniczona – nowe problemy wzrastania dziecka w przestrzeni medialnej*. W: J. Izdebska (red.), *Media elektroniczne – kreując obraz rodziny*. Białystok: Trans Humana.

### Artykuły w czasopismach

- Bendyk E. (2009). *E-learning, zerwanie z tradycją humanizmu?* E-mentor 1(28).
- Jaskuła S. (2012a). *New Forms of Mobility in the Word of Virtualization and Medialization of Cultures*. W: L. Korporowicz (red.). *Mobility of Cultures*. Politeja. The Journal of the Faculty of Political and International Studies of the Jagiellonian University 1(20).
- Jaskuła S. (2012b). *Symbioza i odrębność dwóch światów*. W: S. Jaskuła, L. Korporowicz (red.), *Współczesna przestrzeń tożsamości*. Politeja. Pismo Studiów Międzynarodowych i Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego 2(20).
- Jaskuła S. (2013b). *Międzykulturowa kompetencja komunikacyjna jako transgresja*. W: J. Nikitorowicz, A. Sadowski, M. Sobecki (red.) *Kompetencje do komunikacji międzykulturowej*. Pogranicze. Studia Społeczne XXI.
- Kanter R. (2009). *Co powiedziałyby Peter Drucker?* Harvard Business Review Polska 81.

## Virtual Transformation of Intercultural Communicative Competence. On Changes in Pedagogy of Communication

### Abstract

The modern world of a human cultural presence extended by virtual dimension is becoming more multicultural. It is characterized by an increasing mobility of cultures, while also overlapping of different patterns of culture and it increasingly "forces" development of new communicative competences which enable for moving from multiculturalism to interculturalism. Innovation of these competences goes beyond the skills of learning the standards of another encountered culture in order to understand it deeper, adapt and avoid antagonism. That involves the need of transformation in communication pedagogy which includes the dynamics of contemporary cultural space and a new sort of human presence, which generates a transgressive model of human activity. Therefore, it will take into account the challenges related to abilities of users of virtual space to systematic and conscious restructure of the competences which have been already gained, thereby moving away from adaptation model towards the competences which are understood processually where a transgressive potential of a subject is recognized.

**Key words:** intercultural communicative competence, transgressive competence model, a structural model of competence, communication processes, information culture, pedagogy of communication